

UDK 271.2

ISSN 1409-5483

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЈЕ**

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

КНИГА 27



СКОПЈЕ, 2021

Годишен зборник бр. 27
2021

Редакциски одбор:

Д-р Ѓоко Ѓорѓевски, главен и одговорен уредник
Д-р Ратомир Ѓрозданоски
Д-р Милан Ѓорѓевиќ

Секретар:
Д-р Дејан Борисов

Лектура и компјутерска подготовка:
Зорица Велкова

Печат: Контура – Скопје

Тираж: 100 примероци

Скопје, 2021

*рен ѿкровиѣл на христїјанскоїѣ народ, бидејќи самоїѣ Госїод ѿоради
ѣревовиѣѣ ѿвеке од сїѣѣ ѣи ѿосрамил нивниѣѣ јазїци“³.*

Познато е дека периодот на XVI век е особено тежок не само за манастирот Света Петка, туку воопшто за христијаните во Османлиската Империја, па така повеќемина архијереи од дијецезата на Охридската архиепископија во ова време ќе отпатуваат во западноевропските земји и во Русија, барајќи помош за своите епархии. Во времето на архиепископот Гаврил, во 1585 година, Охридската архиепископија имала долг од повеќе од 16 000 жолтици⁴. Тоа го навело овој архиепископ да отпатува во Русија заедно со бројна придружба и да побара финансиска помош. Заедно со грамотата за манастирот Света Петка, тој му предал на рускиот цар уште две други грамоти⁵.

Иван Снегаров е првиот истражувач кој го поистоветил споменатиот манастир во грамотата со манастирот Света Петка во Велгошти⁶. Кон ваквото поистоветување наведува и фактот што споменатиот манастир бил блиску до „албанскиѣ земји“, како и тоа што бил посветен на „преїодобнаїѣ маченичка Параскева“ – Римската маченичка од II век која е патрон токму на манастирот во Велгошти. Значајно е да се спомене и тоа дека во средновековието и раниот османлиски период не е честа пракса да се посветуваат манастири на оваа маченичка што особено ќе зачести во поново време. Така, до сега не е познат друг манастир со кој може да се поврзе оваа грамота, па следствено на ова, поистоветувањето се чини точно. Од содржината на грамотата се дознава дека манастирот „Света Петка“ во 1586 г. бил машки и имал општежително братство возглавувано од игуменот Симеон, кој веројатно е и првиот познат игумен на овој манастир, а доколку рускиот цар позитивно одговорил на ова барање, што е многу веројатно, тој се јавува и како нов ктитор на манастирот.

Единственото споменување на манастирот Света Петка во Велгошти во XVII век е во Кодексот на Охридската архиепископија, каде што е забележано дека овој манастир бил метох на манастирот Света Богородица

³ А. Н. Муравьев, *Сношенїя Россїи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ*, часть I, Москва 1858, 169 (Государственнаго Архива въ Москвѣ, Статейный списокъ № 2-й, листъ 280).

⁴ М. Миноски, „Врските на Охридскиот архиепископ Гаврил со Австрија“, *Гласник на ИНИ*, 17 (1973), 138–150.

⁵ А. Н. Муравьев, *Сношенїя Россїи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ*, часть I, Москва 1858, 167–169.

⁶ И. Снѣгаров, *Исторїя на Охридската архїепископїя- патриаршїя*, том II, София 1932, 431, фус. 8.

Перивлепта⁷, кој во ова време е и соборен храм на Охридската архиепископија. Овој факт ја покажува директната поврзаност на ова монашка обител со седиштето на архиепископијата, што дополнително сведочи за нејзиното значење во овој период, како и активниот монашки живот во неа.

За врските, пак, на манастирот Света Петка со царска Русија сведочи и старопечатената книга „Посен Триод – прв дел“ сочувана во манастирската ризница. Неодамна на оваа книга е откриен запис, кој е направен на тој начин што на секоја нумерирана страница најдолу се запишани по еден или два збора, почнувајќи од првата, па сè до дваесет и седмата страница. Записот ја има следната содржина: „СИЕ КНИГУ ТРЕОДЪ ПОСНУЕ В ТРОЦКУЕ СЕРЪГИЕВУ ЛАВРУ ПОДА ВКЛАДОМЪ ТОЯЖЪ ЛАВРЫ В БОЛЬНУЦУ В ЦЕРКВЪ ПРЕПОДОБНЫХЪ ОЦЪ ИЗОСИМЫ I САВВАТИЯ СОЛОВЕЦКЪ ЧУДОТВОРЦОВЪ ПОДА ВКЛАДОМЪ ТОЯ БОЛЬНИЦЫ ИЕРОСХИМОНА(Х) ИОСИӨ(ФУ)Ъ ЛЕВИЦКИ 1750 ГОДУ МАИЯ“⁸.

Според содржината на записот, книгата која е печатена во Троице-сергиевата лавра во Москва, во мај 1750 г. од страна на еросхимонахот Јосиф Левицки била подарена на храмот „Свети Зосим и Саватиј“ кој бил во состав на манастирската болница. Вториот запис на оваа книга, кој се наоѓа во горниот дел на првата страница, со содржина „ПОСЪПИСИ 1767 ГОДА“, сведочи дека во 1767 г. книгата била попишана во одреден попис, но не може да се тврди дали во овој период била во сопственост на манастирот Света Петка. Дека книгата преминала во сопственост на овој манастир дознаваме дури од третиот и најдоцнежен запис, кој исто така е сведоштво за попис на книгата во библиотеката на манастирот Света Петка во 1795 г. и ја има следната содржина: „ТРОДЪ ПОСТНІ С. ПѢТКА 1795і ГОДА № 22і“. Записот се наоѓа на втората страница од вториот лист на книгата и покажува дека во времето на пописот оваа книга била нумерирана со реден бр. 22 во манастирската библиотека. Од содржината на овие кратки записи не може да се потврди кога точно и на кој начин книгата била пренесена од Троице-сергиевата лавра во манастирот Света Петка, но секако, тоа со сигурност се случило во втората половина на XVIII век, односно многу блиску до периодот на укинувањето на Охридската архиепископија. Впечатливо е и тоа што годината од вториот запис се совпаѓа со годината на укинувањето на Архиепископијата, но не може да се потврди дали во овој период книга-

⁷ Ibid., додаток № 15, 542–568.

⁸ Натписот за прв пат е откриен и публикуван од страна на Владимир Шокароски во неговата монографија: В. Ѓ. Шокароски-Шокар, *Манастир „Св. ѝрей. мач. Параскева-Петка“ Велгошти*, Охрид, Велгошти 2013, 18. Оваа монографија засега е единствената публикација посветена на овој манастир и голем дел од податоците презентирани во овој текст се првично објавени во оваа монографија.

та била сопственост на овој манастир. Подоцна книгата на надворешниот омот е нумерирана со бр. 405, што сведочи за значителното зголемување на книжниот фонд на манастирот. Тоа, пак, што манастирот користел црковнословенски богослужбени книги во кои останале сочувани исклучиво словенски кирилични записи сведочи за силниот словенски дух на манастирот во овој период и практикувањето на богослужение на словенски јазик.

Од истиот период, односно од крајот на XVIII век датира уште еден натпис кој се наоѓа на манастирската чешма во дворот на манастирот. Чешмата која претставува монолитна плоча со камено корито е вградена во основата на источниот конак, во столбот помеѓу третиот и четвртиот лак. Останатите столбови се изградени од обработен бигор и печена тула на основа од делумно обработен камен. Монолитот на чешмата е релјефно обработен со што се добиени два странични столба поврзани со лак со луковичеста форма. Во длабнатината под лакот е изгравирани ликот на Света Параскева со јасно читлива сигнатура на грчки јазик. Под ликот постои грчки натпис испишан во девет реда, од кој може да се идентификува само годината 1769. Овој натпис го забележал и Бранислав Нушиќ при посетата на манастирот во 1892 г.⁹, но за жал ниту тој не посведочил ништо повеќе за содржината на натписот, иако веројатно во тоа време бил подобро сочуван.

Следно овој манастир се споменува во летописните белешки на охриданиецот Никола поп Стефанија запишани на говорен грчки јазик, каде манастирот се спомнува на двапати. Во првата белешка стои: „15 март 1802 година. Во ѓонеделник од Цариград дојде владикаџа Калиник, и ситџе ѓрвенци до ѓречекаа дури до Свџта Пеџка“¹⁰. Во втората белешка, направена 39 години подоцна стои: „30 јуни 1841 година. Дојде владикаџа Јосиф од неџовоџа еџархија во Пресџа. Големо мношџтво маџси и жени оџиџдоа да до ѓречекааџи дури до Свџта Пеџка. На Горна ѓорџа владикаџа слезе, се облече во владичка облека, и заедно со ѓоџовиџе и со ѓеџе ѓсалми, оџиџде в црква и до изврши обичаџоџи за неџовоџо доаџање“¹¹. И двете белешки зборуваат за доаѓањето на двајца последователни патријаршиски владици на Охридско-преспанската катедра. Според наведените датуми, се чини дека во белешките се забележани првите доаѓања на овие владици во Охрид и токму затоа е организиран церемонијален пречек. Тоа што пречекот на митрополитите и во двата случаја е кај манастирот Света Петка, покажува дека овој манастир имал посебно значење и на некој начин претставувал влез во Охридската котлина и предворје на градот Охрид.

⁹ Б. Нушиќ, *Крај обала Охридскоџа језера – белешке из 1892 џодине*, Београд 1894, 155.

¹⁰ Н. Поп Стефанија, *Охридски леџоџисни белешки*, Охрид 1997, 31.

¹¹ Ibid. 58–59.

Првоспоменатиот митрополит Калиник ќе остане на чело на Охридско-преспанската епархија скоро 40 години и периодот на неговото епископство се карактеризира со голем подем на епархијата¹². Овој подем, секако се забележува и во манастирот Света Петка и се поврзува со дејноста на еден значаен игумен на манастирот, кој е близок соработник на митрополитот Калиник. Станува збор за еромонахот Серафим, кој според историските извори го возглавувал манастирот Света Петка од почетокот на XIX век па сè до средината на 1835 г. кога е избран за игумен на манастирот Свети Наум¹³. За Серафим се знае дека пред да биде игумен на манастирот Света Петка, бил брачен свештеник во Велгошти, од каде што и потекнувал, и имал една ќерка која се омажила во с. Јанкоец. Бил замонашен и поставен за игумен на Света Петка откако станал вдовец¹⁴. Не постојат податоци за тоа дали тој бил и единствениот монах во манастирот, бидејќи во изворите не се споменува постоење на манастирско братство. Иако е познато дека во овој период епархијата не можела да се пофали со бројно монаштво, сепак во патописот на Англичанката Марија Вокер е забележано дека кога Серафим го возглавувал манастирот Свети Наум, таму постоело братство од петмина или шестмина монаси¹⁵. Овој патопис го опишува отец Серафим како човек со „смисла за хумор и ѓосѝоѝримлив“¹⁶. Летописот, пак, на манастирот Свети Наум го опишува игуменот Серафим како „маж доѝѝоен за монаѝѝѝво, чесен и ѝобожен, со ѝрикладна возрастѝ и искусен, со оѝлед на ѓодинѝѝѝе ... со скромно образование и сѝѝроѓосѝѝ“¹⁷. Дополнително овој летопис зборува за плодната дејност на отец Серафим во неговото дванаесетгодишно игуменствување во манастирот Свети Наум. Игуменот Серафим се упокоил во март 1847 г. во с. Јанкоец и бил погребан во манастирот Успение на пресвета Богородица во истото село.

За активната и плодна дејност на еромонахот Серафим во манастирот Света Петка сведочат повеќе манастирски скапоцености кои потекнуваат од периодот на неговото старешинство. Првиот значаен предмет е сребрен позлатен оков за Евангелие од 1832 г. Од предната страна централно е претставено Воскресението Христово, а од задната страна Распетието Христово. И од двете страни на четирите агли се претставени четворицата евангелисти.

¹² К. Шапкарев, *За възраждането на българщината в Македонија. Неиздадени записки и писма*, София 1984, 51.

¹³ За дејноста на игуменот Серафим во манастирот Свети Наум, види: Н. Целакоски, *Лейѝоѝѝѝ на манасѝѝѝроѝѝ Свейѝѝѝ Наум. Нови ѝрилози*, Охрид 2003, 8–12.

¹⁴ Ibid., 8.

¹⁵ M. A. Walker, *Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mitylene, etc.*, London 1897, 159.

¹⁶ Ibid., 158.

¹⁷ Целакоски, *op. cit.*, 8.

Оваа композиција е обрабена со правоаголни сребрени ленти на кои е изобразен по еден херувим. Оковот е поставен на пурпурна кадифена основа. На венцот од централниот дел од оковот, од задната страна, е изгравирани грчки натпис со следната содржина: „ЗА МИЛОСТ НА АНАСТАСИЈА, АГОРИЦА, МАРИЈА, СПИРИДОН, АНАСТАСИЈ + ЗА ПОКОЈ НА ГЕОРГИЈ, ДИМИТРИЈ, ДИМИТРИЈ, ЛАЗАР, ЈОВАН, ДИМАНДА, СУЛТАНА ОД АГРАФА, ПРИЛОЖЕНИЕ ЗА СВЕТА ПАРАСКЕВА + СЕРАФИМ ИГУМЕН 1832 ОХРИД + ГЕОРГИЈ СТАСТИС КАЛАРИТЈАНИН МАЈСТОП“.

Покрај тоа што натписот ни ја открива годината и зборува за игуменството на Серафим, дава информации и за дарителите на овој сребрен оков кои се од областа Аграфа на планината Пинд во централна Грција, како и за тоа дека оковот бил изработен од познатиот кујунџија Георгиј од Каларитес – село во околината на Јанина. Впечатливо е тоа што токму во 1832 г. со потпишувањето на Лозанскиот договор, областа Аграфа населена со Власи и Каракачани е поделена, така што нејзиниот јужен дел влегува во состав на новосоздадената Грчка држава, а северниот дел односно Тесалискиот дел на Аграфа останува во состав на Османлиската Империја. Во летните периоди голем дел од сточарите од Аграфа, како и од други предели на Тесалија престојувале на пасиштата во месноста Исток над селото Велгошти и манастирот Света Петка, така што тука треба да се побара и конекцијата на ова население со манастирот Света Петка и нивниот дарезлив прилог за манастирот.

Од времето на игуменот Серафим потекнува и еден сребрен кивот со свети мошти, кој неодамна е реставриран. Кивотот има капак со засводе-на форма, чиј средишен дел е правоаголно издигнат. На издигнатиот дел е претставена сцената Благовештение, изведена во техника на ковање. Страничните рабови на капакот се декорирани со гирланди, а во нивниот средишен дел се претставени зооморфните симболи на четворицата евангелисти: орел, лав, теле и човек. На аглите се претставени четири ангелски фигури со раширени крилја¹⁸. По рабовите на капакот, од трите страни е испишан натпис на грчки јазик во кој се наведени ктиторството, авторството и годината на создавање на кивотот. Во превод на македонски јазик натписот гласи: „+СЕ СОЧУВАА ОВИЕ СВЕТИ МОШТИ ВО МАНАСТИРОТ НА СВЕТА ПАРАСКЕВА + НА ТРОШОК И ГРИЖА НА ИГУМЕНОТ ГОСПОДИН ПОП СЕРАФИМ 1 АПРИЛ 1833 Г. ОХРИД. ОД РАКАТА НА МЕНЕ СМИРЕНИОТ ГЕОРГИЈ ЈОАНУ КАЛАРИТЈАНИН КУЈУНѢИЈА“.

Од трите страни на кивотот се прикажани светителски фигури, разделени со високи вази во кои е претставено цвеќе. Во средишниот дел на

¹⁸ Кивотот е објавен и опишан во: Шокар, *op cit.*, 27–31; Е. Луческа, *Културно наследство на Македонија*, Прилеп 2018, 101–103.

предната страна е прикажана Света Петка, која во десната рака држи маченички крст и стои покрај реалистично претставениот Велгошки манастир. Видлив е стремежот на мајсторот да го прикаже манастирот со сите негови архитектонски елементи, како и околниот пејзаж. Од двете страни на оваа претстава се прикажани стоечките фигури на Свети Климент и Свети Наум Охридски. Од левата страна на кивотот се прикажани полуфигурите на Свети Николај Мирликиски и Свети Григориј Богослов, а од десната Свети Атанасиј Велики и Свети Василиј Велики. Задната страна на кивотот е декорирана со три гирланди врзани со декоративни плетенки за горниот раб, а помеѓу нив се спуштаат две свончиња. Со конзервацијата и реставрацијата на кивотот се поставени и четири масивни сребрени позлатени ногарки во со облик на лавовски нозе.

Во внатрешноста на кивотот пред реставрацијата беше поставена сребрена плоча декорирана на рабовите со флорални елементи, а во средината беа поствени две правоаголни перфорации во кои беа вградени мошти. Над моштите во горниот дел се забележуваше грчката сигнатура „Света Параксева“, а над моштите во долниот дел грчката сигнатура „Свети Климент“. Денес оваа плоча е променета со нова на која се изобразени успенијата на Свети Климент и Света Петка. Впечатливо е тоа што моштите не одговараат на големината на перфорациите на старата плоча. Дополнително впечатливо е тоа што на средината на моштите (клавикула – клучна коска) кои се во перфорацијата покрај која стои сигнатурата „Света Петка“, самата коска е обложена со сребрен прстен со дебелина од помалку од еден сантиметар. При нашите истражувања, на прстенот беше откриен досега незабележан изгравирани грчки минијатурен натпис со содржина „светиот архијакон и првомаченик Стефан“. Тоа несомнено укажува на фактот дека овие мошти првично не се наоѓале во овој кивот, односно не се мошти на Света Параскева, како што е сигнирано на кивотот, туку се мошти на Свети Стефан.

Во манастирот Света Петка е сочуван уште еден сребрен кивот во форма на човечка рака, од кој за жал моштите се отстранети. На овој кивот не постои никаков натпис, така што не може точно да се датира. Изработката на овој кивот е на пониско ниво од изработката на претходниот, како и од оковот на Евангелието, кои се дела на ист мајстор, така што овој трет сребрен предмет не може да се поврзе со истата кујунциска работилница. Овој кивот презентира извесна сличност со раката која до неодамна беше поставена на една икона на Света Параскева, за која ќе стане збор понатаму.

Од материјалните сведоци за периодот на управувањето со манастирот на игуменот Серафим, особено внимание привлекува претставата на Велгошкиот манастир на предната страна од кивотот со свети мошти. Од оваа историска претстава се забележува дека целиот манастирски комплекс бил

од збиен тип, со симпатичен, естетски осмислен изглед и со скромни димензии, што одговара и на описот од летописната книга на манастирот Свети Наум, во кој стои дека Серафим бил „старешина на манастирчето Света Параскева“¹⁹. На ова претстава на манастирот особено доаѓаат до израз скромните димензии на манастирскиот католикон, кој претставува обична мала еднокорабна градба со засводен кров. Впечатливо е и тоа што најголемиот и најрепрезентативен манастирски конак се наоѓа јужно од католиконтот. На овој релјеф се претставени и изворот со света вода кој се наоѓа под манастирот, како и параклисот кој се наоѓа над манастирската капија²⁰. Имајќи ги предвид големите заложби на игуменот Серафим за црковното градителство пројавени и за време на игуменството во Свети Наум, претпоставуваме дека манастирот Света Петка го добил овој изглед токму за време на неговото старешинство.

Речиси идентично како на кивотот, но со многу поголема реалистичност, манастирот е претставен и на илустрацијата на познатиот англиски уметник и патописец Едвард Лир од 22 септември 1848 г., кој кон средината на XIX век ја посетил Османлиската Империја. Освен илустрацијата, тој за манастирот кој го видел на својот пат од Битола кон Охрид, во својот дневник го запишал и следново: „...Наспроти последните кривини на овој стрмен пат – чудна градба – манастир, стои на работ на карпите, таму каде што е, како да се придржува за лицето од кафеавата планина и се состои од околу дваесет одвоени ќелии, секоја како кутијата на Панч и Цуди“²¹. Илустрацијата на Лир покажува дека речиси ништо не се променило во надворешниот изглед на манастирот од времето на игуменството на Серафим до времето на посетата на Лир, односно до средината на XIX век. Останува непознато дали по игуменот Серафим продолжил монашкиот живот во манастирот или извесен период бил прекинат.

Следните важни настани за манастирот се случуваат во втората половина на XIX век, кога манастирот е речиси целосно обновен. Од овој период датира една икона насликана од познатиот Дичо Зограф во 1863 г. на која централно е претставена Пресвета Богородица со Богомладенецот во рацете, а околу неа се насликани повеќемина светители, меѓу кои локалните светители Свети Климент, Наум и Еразмо Охридски, светите војни Георгиј и Димитриј, како и Свети Стилијан – заштитникот на децата. Централно под претставата на Богородица, на оваа икона е изобразена минијатурна сцената на Богојавлението.

¹⁹ Целакоски, *op. cit.*, 8.

²⁰ За преданието поврзано со овој параклис, види: Шокар, *op. cit.*, 78.

²¹ E. Lear, *Journals of a landscape painter in Albania etc.*, London 1851, 65.

По формирањето на Егзархијата, манастирот ја прифаќа егзархиската јурисдикција. За припадноста на манастирот кон Егзархијата сведочи и еден „Општ минеј“ сочуван во манастирската библиотека, кој е отпечатен во Москва во 1862 г. На втората нумерирана страница од оваа книга е сочуван запис на народен јазик со следнава содржина: „Овој Општ [минеј] е подарок од архипастирот наш Натанаил Охридски во 1876 година“. Во овој период манастирот го посетил и патописецот Јохан Хан, на кого манастирот му оставил впечаток на „простран манастир“²². Особено значаен е описот на манастирот од страна на егзархискиот образовен инспектор Васил К’нчов кој го посетил манастирот кон крајот на XIX век. Тој за манастирот запишал: „Од левата страна на манастирот се наоѓа селото Велгошица, а од десната – манастирот Света Петка. Манастирот е изграден на една карпа над убавата Света Петкина долина, обрасната со дрва и цвеќиња, и пресечена од малата рекичка, која го носи истото име. Тој е егзархиски. Од старите згради ништо не останало, дури и црквата сега одново се згради на местото од старата, која настрадала од времето и настаните. На Света Петка тука се собира голем собор, се собира населението од целата околина на поклонение. Манастирот се управува од еден игумен и е под управа на Бугарската охридска епархија“²³.

Информациите за градежните активности во манастирот кон крајот на XIX век кои ги дава К’нчов ги потврдува и ктиторскиот натпис во камбанаријата од 1883 г., како и ктиторскиот натпис врежан врз камена плоча поставена централно во горниот дел на надворешната фасада од олтарната апсида. Во овој натпис на надворешната фасада, на црковнословенски јазик е запишана следнава содржина: „СВЕТА ПЕТКА СЕ ИЗГРАДИ ПО ПОВЕЛБА НА ЦАР СУЛТАН АБДУЛ ХАМИД, СО ПОМОШТА НА НАРОДОТ ВО ВРЕМЕТО НА ИГУМЕНОТ ОТЕЦ НАУМ ИЛИНЧЕВ ВО ЛЕТО ОД ХРИСТОС 1890 НА 22 МАЈ“. Податоци за градбата на овој храм, како и повеќе податоци за игуменот Наум Илинчев, оставил етнологот Бранислав Русиќ, кој во 1947 година го посетил манастирот и меѓу другото запишал: „Ја изградил светишеникот Илинче од Охрид (по иштекло некаде од Дебрица) со пари што ги испросил од народот во Македонија, Грција, Бугарија и Романија. Се кажува дека на сон му се јавила Света Петка која сакала да ѝ се изгради црквата на каменот. Ја ѕидал Сивео Триоски со својата дружина, ја ѕиднал од камбанаријата, ама не се повредил“²⁴.

²² J. G. Han, *Патување кроз јоречину Дрина и Вардара*, Београд 1876, 401.

²³ В. К’нчов, *Патување по долините на Струма, Места и Брегалница. Битолско, Преспа, Избрани произведения*, Том I, София 1970, 497–498.

²⁴ Архив на МАНУ, фонд: Бранислав Русиќ, кутија 3, АЕ 87- I, 36.

Од овој период датираат две од престолните икони, односно иконите на Света Петка и Свети Јован Крстител, на кои стои годината 1890, а Христовата и Богородичната икона веројатно се настанати неколку децении порано. Од овој период датира и иконата на Света Петка, која е поставена во посебна целивална на северниот ѕид од манастирскиот католикон, веднаш наспроти јужниот влез во храмот. Впечатливо е тоа што оваа икона е изработена во маслена техника. На иконата е претставена Света Петка Римјанка со отсечената глава во рацете, а во нејзиното подножје во пејзажен амбиент е претставен манастир кој иако во одредени сегменти потсетува на Велгошкиот манастир, сепак не претставува историска ликовна претстава на овој манастир.

Од овој период веројатно датира и иконата Пресвета Богородица Анафонитрија (Восклицателна). На оваа икона е изобразена Богородица со Богомладенецот Христос во рацете, од двете страни на Богородица е насликано по едно кандило, а сигнатурата е направена на грчки јазик (MP ΘΥ Αναφώντρια). По конзервацијата на оваа икона е утврдено дека во минатото таа била целосно покриена со метален оков, освен во деловите на лицата и рацете на Богородица и Христос. Иконата претставува копија на познатата византиска икона Богородица Анафонитрија која по падот на Константинопол под Османлиите се чува во еден средновековен манастир на островот Закинтос, кој денес се именува според епитетот на оваа икона. Според начинот на изработка и стилот на сликарството и сигнатурите, може да се утврди дека оваа икона е изработена во Русија во втората половина на XIX век, бидејќи иконата презентира многу сличности со многубројните слични копии на византиски икони кои се создавани во Русија во овој период.

Во овој период, односно во 1883 г. на западната страна од манастирскиот католикон била изградена камбанарија со поскупо димензии и со четвртаста форма, а како што видовме од натписите, седум години подоцна, во 1890 г. бил довршен и манастирскиот католикон. Во основа на камбанаријата на северниот ѕид, веднаш над вратата која денес е алтернативен влез на манастирот, постои ликовна претстава на манастирот која веројатно датира од периодот кога е возобновен манастирот, односно од крајот на XIX или почетокот на XX век. Оваа претстава на манастирот е слична со фотографијата на Велгошкиот манастир од 1892 г. која ја објавува Бранислав Нушиќ. Нушиќ направил и детален опис на манастирот, а особен впечаток му оставила местоположбата на манастирот, за што запишал: *„Положбата на овој манастир е многу живописна, и за чудо, овој манастир со своја-*

ѿа ѿоложба кон охридскаѿа рамница има некоја сличносѿ со манасѿироѿ Светѿи Наум и неѿоваѿа ѿоложба шѿо ја има кон езероѿо²⁵.

Имајќи предвид дека Нушиќ го посетил манастирот непосредно по неговото последно поголемо возобновување, тој ја забележал и оваа промена: „Сеѿа, од скоро време нешѿо е уредено и доѿraveno. Самаѿа црквичка е сидана од камен, долѿа е 8 мейѿри, широка 3, а висока ѿриближно 6 мейѿри. Од скоро време наново е живоѿисана, ѿа сѿарѿиѿе икони се сосема ѿремачкани, а изгледа, ако ѿи имало и заѿисѿиѿе²⁶. На крај, тој ја опишува и материјално-економската состојба на манастирот, а сведочи и за присуството на монашки живот во него: „Во манасѿироѿ живеє еден иѿумен, еден свеѿиѿеник, една калуѿерка и домаќин. Манасѿироѿ нема ѿовеќе од 60 ѿрла сѿиѿна сѿока, 5-6 крави, 4 вола за ораѿе, лозје, ливада, живина и досѿа овоѿѿарници. Овој имоѿ би бил и ѿовеќе од доволно, за манасѿироѿ да не биде ѿака сиромашен како шѿо е, и уѿиѿе, коѿа на ѿоа ќе се додаде и манасѿирскаѿа слава, на 26 јули, коѿа овде се собира многу народ; ѿа и ѿоа дека манасѿироѿ оди и на ѿросѿоба ѿо селайѿа; ѿа овде ѿоминува и ѿаѿоѿи, ѿа најѿолемиоѿ дел од ѿаѿѿнициѿе кои врваѿи, свраѿувааѿи во манасѿироѿ и ѿо дарувааѿи. Па сеѿѿак манасѿироѿ е сиромашен²⁷. Последниот податок кој го дава Нушиќ за големата посетеност на манастирот од страна на патниците кои поминувале оттука и помошта што ја добивал од нив, впечатливо се совпаѓа и со пораката на натписот кој се наоѓа над манастирската порта. Современиот превод на натписот гласи: „Патниче! Помагај на манастирите, зашто тие се лостот на верата и народноста. 10.VIII 1897“.

Старешинството на големиот возобновител на манастирот, игуменот Наум Илинчев, завршило некаде кон крајот на XIX век, кога веројатно тој се упокоил. Него го наследил игуменот Анастас Темјанин. Овој игумен најрано се споменува во 1899 г. во еден ктиторски натпис на северната олтарна врата на која е изобразен Свети архиѿакон Стефан. Содржината на натписот е следната: „Со помошта на народот и по заповед и желба на Неговото Благоговејство П: Анастас Т. Темјанин, игумен на манастирот Света Параскева, за вечен спомен на 5 април 1899 г. во Охрид, од раката на...“. Од истиот период датира и јужната олтарна врата на која е изобразен Свети архангел Михаил и на која постои натпис: „Охрид, 20 февруари 1899 г.“.

Од содржината на натписот на северната врата дознаваме дека Анастас Темјанин кој се јавува како игумент, всушност е брачен свештеник бидејќи е титулиран како „Негово Благоговејство“. Не е исклучена можноста тој да е и свештеникот кој го спомнува Нушиќ, а кој живеел во манастирот уште

²⁵ Б. Нушиќ, *Крај обала Охридскоѿа језера – белешке из 1892 ѿодине*, Београд 1894, 154.

²⁶ Ibid., 155.

²⁷ Ibid., 155–156.

во времето на игуменството на отец Наум Илинчев. Во периодот на игуменството на отец Анастас во велгошкиот манастир ќе се случат значајни историски настани. Така, во овој манастир на 6 јули 1901 г. е формирана првата револуционерна чета во охридскиот регион. Овој факт е уште една потврда за големото значење на манастирот Света Петка. При формирањето на четата, првите востаници ја положиле свечената заклетва пред игуменот Анастас кој бил облечен во најскапоцените свештенички одежди кои ги поседувал манастирот. Тесната врска на манастирот со револуционерната борба во илинденскиот период ја потврдува и еден натпис направен на еден Осмогласник од страна на игуменот Анастас во 1905 г. во кој се зборува за едно дарение на манастирот како благодарност за избавувањето од куршум на еден востаник од с. Дупени, Преспанско²⁸.

За време на игуменството на отец Анастас е изградена и припратата од јужната страна на манастирскиот католикон, која била завршена во 1923 г., за што сведочи еден натпис на претставата на Свети архангел Михаил во кој пишува: „За спомен на починатиот син +Јонка, и за здравје на живите чеда, иконописал Коле Момиров: во време на игуменот п. Анастас 1923“. Од истата година датира и живописот во олтарот, како и во двете куполи на манас-тирскиот католикон. Во овој период е преправена и камбанаријата. Со овие интервенции практично е изградена нова осмоаголна камбанарија со значајно поголеми димензии од старата четириаголна. Оваа впечатлива градба и денес доминира во манастирската архитектура. Во истиот период е набавено и поголемо манастирско звоно на кое постои следниот натпис: „Манастир Охридски, храм Света Петка, 20 јули 1925 г.“. Во овој период се направени и значајни интервенции на манастирските конаци, а како најголем и најзначаен архитектонски зафат од овој период се истакнува градењето на „Тркалезната соба“ на чија надворешна фасада од тула е изведена годината 1927. Оваа соба се користела како свечена приемна соба, односно велик синодикон на манастирот, при големите манастирски прослави и свечености. На засводениот таван на оваа монументална градба со кружна форма е насликано небо со ѕвезди, а централно е претставено севидливото око на Бога.

Игуменот Анастас Темјанин веројатно управувал со манастирот до крајот на триесеттите години на XX век, а неговото старешинство долго се помнело, за што сведочи и Трифуноски кој од 1977 до 1979 г. вршел теренски истражувања во овие предели²⁹. По него за старешина на манастирот е поставен свештеникот Алексо Шокар. Во овој период со сидани водопади е

²⁸ Шокар, *op. cit.*, 50.

²⁹ Ј. Ф. Трифуноски, *Охридско-сџрушка област (антирройогеографска истражувања)*, Београд 1992, 143.

регулирано коритото на реката Мечитица која тече под манастирот, со цел да се спречат големите наноси кои се случувале при силни невремиња.

Во повоениот период во кој самостојно се организира и Македонската православна црква, во овој манастир повторно заживува монашкиот живот. Во периодот од 1962 до 1976/7 г. со манастирот управува игуменијата Серафима Милорадовиќ. Во овој период, во 1969 г. е изработен нов иконостас, кој го изработил мајсторот Никола Попески. По игуменијата Серафима, за игумен е поставен отец Анин Смолјановиќ, кој останал на оваа функција неколку години³⁰. Во наредниот период старешини на манастирот се протоереј-ставрофор Ѓорѓи Николовски, а по него свештеникот Томислав Илиески. На 22/09 ноември 1982 г. на празникот на преподобна Матрона е обновен и преосветен престолот во манастирскиот католикон од страна на Митрополитот Тимотеј, кој во овој период администрира со Дебарско-кичевската епархија. На истиот празник во 1992 г. за игуменија на манастирот е поставена монахињата Ирина, која останува на оваа позиција сè до упокојувањето во 2004 г. За време на нејзиното игуменство, во 1989 – 1990 г. е возобновен живописот во манастирскиот католикон, а во 1997 г. делумно се реновирани манастирските конаци. По упокојувањето на игуменијата Ирина, манастирот останува без монашки живот. Од овој период па до денес, за манастирот се грижи црковниот одбор на Велгошката парохија. Во моментот во манастирот се изведуваат сериозни зафати за реновирање и разубавување на манастирскиот католикон.

VIKTOR NEDESKI

THE MONASTERY ST. PARASKEVI OF ROME IN VELGOSTI

(Summary)

This paper aims to present the entire history of the monastery of St. Petka in Velgosht through the analysis of historical sources preserved from the first mention of the monastery in the XVI century until today. Preserved sources show that the monastery was an important monastic center in the Ohrid region. This research aims to expose the entire cultural heritage preserved in this monastery, which includes valuable icons, relics, old printed books and more.

³⁰ Шокар, *op. cit.*, 63.